

जिल्हा उद्योग केन्द्र यांचा सहभागने यवतमाळ जिल्हयातील उद्योजकांच्या विकासाचे अध्ययन

प्रा. सुनिल नामदेवराव ईक्ष्वार

शिवशक्ती कला व वाणिज्य महाविद्यालय, बाभुळगाव, जिल्हा-यवतमाळ.

सारांश -

स्वतःचा उद्योग/व्यवसाय सुरू करण्याची, स्वयंरोजगार करण्याची बहुतेक युवक-युवतींची इच्छा असते. परंतु नवीन उद्योग सुरू करायचा पण कोणता? आज अनेक उद्योगसंधी उपलब्ध आहेत. स्वतःची क्षमता, कौशल्य आणि उद्योगासाठी लागणारी भांडवलाची तरतूद या गोष्टींचा प्रामुख्याने विचार केला तर निश्चितच छोट्यासा उद्योग सुरू करता येऊ शकतो. छोटा-मोठा उद्योग करून अर्थार्जन करता येणे खरोखरच सोपं आहे. गरज आहे ती तुमच्यामधील कौशल्य ओळखण्याची, योग्य माहिती मिळविण्याची आणि मार्गदर्शनाची. जिल्हा उद्योग केंद्राद्वारे दिलेल्या प्रशिक्षण कार्यक्रमात उद्योग सुरू करण्याच्या दृष्टीने नुसती माहिती दिली जात नाही तर उद्योग सुरू करण्याच्या दृष्टीने सक्षम असे उद्योजकीय व्यक्तिमत्व घडविले जातात.

वरील अभ्यास हा यवतमाळ येथील जिल्हा उद्योग केंद्र यांच्याद्वारे राबविण्यात येणा-या विविध योजनांचा व उद्योजकांच्या विकासात असणा-या योगदानाचा परामर्श घेणे, हीच भूमिका संशोधनामागे आहे.

प्रस्तावना

भारतात फार प्राचीन काळापासूनच ग्रामोद्योग आणि कुटीर उद्योग कार्यरत आहेत. भारतीय अर्थव्यवस्थेत या कुटीर आणि लघुउद्योगांना अत्यंत महत्वाचे स्थान आहे. भारताच्या अर्थव्यवस्थेतील लघुउद्योगांचे महत्त्व लक्षात घेऊन सरकार त्यांना पंचवार्षिक योजनांतर्गत विविध सवलती देते. लघुउद्योगांची रोजगार क्षमता जास्त असते. लघुउद्योगातूनच नवनवे उद्योजक तयार होत असतात आणि ते देशाच्या औद्योगिक प्रगतीला हातभार लावतात म्हणून लघुउद्योग हे उद्योजकांचे प्रशिक्षण केंद्र असे म्हटले जाते. देशाच्या विकासात आणि निर्यात क्षेत्रात लघुउद्योग क्रियाशील भूमिका बजावतात हे सर्वच अर्थतज्ज्ञ मान्य करतात म्हणून सरकार त्यांना नेहमीच उत्तेजन व संरक्षण देत आले आहे.

मोठ्या उद्योगांनाच 'आऊटसोर्सिंग' साठी लघुउद्योगांचे सहकार्य गरजेचे ठरत आहे. मूळ उत्पादनांशी संबंधीत सर्व प्रक्रिया मोठे उद्योग स्वतः करू शकत नाही. तो करण्याचा प्रयत्न केल्यास खर्च जास्त येतो. शिवाय उत्पादनाकडे दूर्लक्ष होण्याची शक्यता असते. म्हणून ती कामे लहान उद्योगांकडून करून घेणे ;वनजेवनतबमद्धफायदेशीर ठरते. अशा रितीने लघुउद्योग हे मोठ्या उद्योगांना पूरक व सहाय्यकारी या भूमिकेतून काम करू शकतात. परस्परांना आधारमिळतो. यादृष्टीने लघुउद्योगांचे महत्त्व आणि स्थान जागतिकीकरणाच्या वादळातही टिकून राहिल हे मान्य करावे लागते.

उद्देश

- 1) जिल्हा उद्योगकेंद्राविषयी व कार्याविषयी माहिती मिळविणे.
- 2) उद्योगवाढीला प्रोत्साहन देण्यासाठी राबविण्यात येणा-या योजनांचा अभ्यास करणे.
- 3) स्वयंरोजगार निर्माण करण्यासाठी करण्यात येणा-या कर्जपुरवठा योजनांच्या माहितीचे अध्ययन करणे.

गृहीते

- 1) जिल्हा उद्योग केंद्रामुळे बेरोजगार लोकांना त्यांचा उद्योग/व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कर्ज मिळणे सुलभ झाले आहे.

जिल्हा उद्योग केंद्र(D.I.C.)District Industry Centre

महाराष्ट्र राज्य उद्योग संचालनालयाद्वारे;कंपतमबजवतंजम व ष्टकनेजतपमेद्धलधु उद्योजकास सर्व प्रकारचे सहाय्य एकाच ठिकाणी उपलब्ध व्हावे या हेतूने महाराष्ट्र राज्यातील प्रत्येक जिल्हयाच्या ठिकाणी 9 मे 9९७८ साली जिल्हा उद्योग केंद्राची स्थापना करण्यात आली.

ग्रामीण व शहरी भागात उद्योग काढू इच्छिणा-या बेरोजगार युवक-युवतींना मदत करणारी संस्था म्हणून हिची स्थापना करण्यात आली.

राज्याच्या औद्योगिक विकास धोरणानुसार सरकारी यंत्रणेत समन्वय साधून जिल्हा पातळीवरील औद्योगिक विकासास चालना देण्याचे प्रमुख कार्य जिल्हा उद्योग केंद्राद्वारे केले जाते. शासनाच्या औद्योगिक विकासा संबंधीच्या विविध योजनांची अंमलबजावणी केंद्रामार्फत जिल्हा पातळीवर केली जाते. विविध योजनांतर्गत जिल्हा उद्योग केंद्रामार्फत कर्ज पुरवठा केला जातो.

जिल्हा उद्योग केंद्राचे प्रमुख हे महाव्यवस्थापक असतात व त्यांच्या मदतीला व्यवस्थापक व काही उद्योग निरीक्षक असतात उद्योग निरीक्षकांना त्यांच्या कामासाठी त्या जिल्हयातील असलेले तालुके वाटले जातात व हे उद्योग निरीक्षक आठवडयातून एका दिवशी नेमून दिलेल्या तालुक्याच्या गावी पंचायत समितीच्या कार्यालयात स्थानिक उद्योजकांना मार्गदर्शन करण्यासाठी हजर राहतात.

उद्योगासंबंधी सर्व प्रकारची माहिती, सेवा एकाच ठिकाणी उपलब्ध व्हावी, या उद्देशाने जिल्हा उद्योग केंद्रांची स्थापना करण्यात आली आहे. महाव्यवस्थापक हे जिल्हा उद्योग केंद्रांचे प्रमुख असून ते वर्ग-9 चे अधिकारी असतात. त्यांच्यामदतीसाठी वर्ग-२ चे अधिकारी असतात. त्यांना व्यवस्थापक असे म्हणतात. जिल्हयाप्रमाणे यांची संख्या दोन किंवा तिल असते. यांना कामात मदत करण्यासाठी उद्योग निरीक्षक नेमणूक केलेले असतात. उद्योग निरीक्षकांचे मुख्यालय जरी जिल्हयाचे ठिकाण असले तरी त्यांच्या कामाच्या सोयीसाठी तालुके वाटून दिलेले असतात. व त्या तालुक्याचा औद्योगिक विकास हा महाव्यवस्थापक यांच्या मार्गदर्शनाखाली उद्योग निरीक्षक करीत असतो. उद्योग निरीक्षकांना आठवडयातून नेमलेल्या दिवशी तालुका मुख्यालयास दौरा करावा लागतो व बहुधा त्यांची पंचायत समिती कार्यालयात बसण्याची व्यवस्था केलेली असते. जिल्हा उद्योग केंद्रामार्फत खलील प्रकारच्या योजना राबविण्यात येतात.

१. पंतप्रधान रोजगार निर्माण कार्यक्रम
२. बीजभांडवल योजना
३. जिल्हा उद्योग केंद्र योजना
४. उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम
५. जिल्हा पुरस्कार
६. सामूहिक प्रोत्साहन योजना - २००७
७. उद्योगासाठी अस्थायी ; म्ह.८ द्वय स्थायी ;म्ह.८ द्वनौदणीकरण.
८. मुद्रांक शुल्क माफी.
९. उद्योगासाठी कच्चा माल शिफारस
१०. माहिती तंत्रज्ञान घटकांना इरादा पत्र
११. माहिती तंत्रज्ञान उद्यानाची नोंदणी
१२. वंगण तेल आणि ग्रीस अनुज्ञाप्ती
१३. केंद्रीय भांडार खरेदी विक्री नोंदणी इत्यादी.

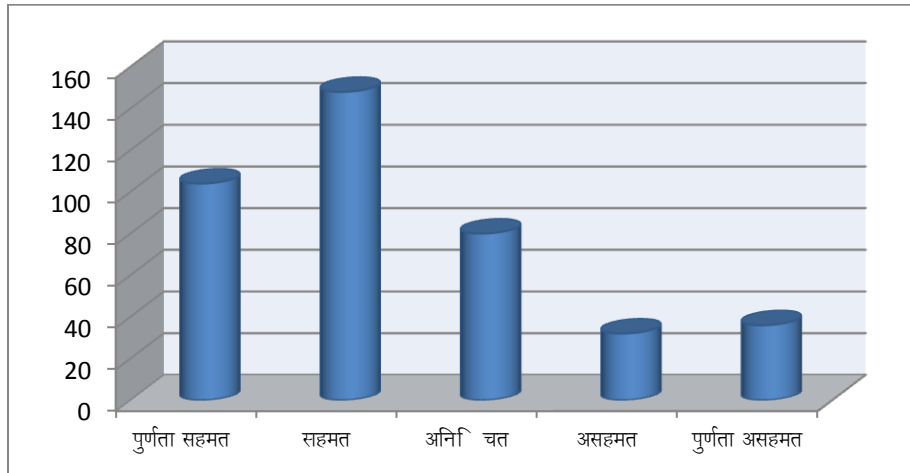
सदर अध्ययनात केल्या गेलेल्या संशोधनाचा उद्देश, आराखडा, तसेच विषयाचे महत्व निर्देशित केले आहे. या अध्ययनाचे उद्देश व उपकल्पनांचे आधारावर, अध्ययनासाठी संशोधन योजनेचे वेगवेगळे टप्पे अमलात आणून, संशोधनाची रूपरेषा प्रस्तुत करण्यात आली आहे.

जिल्हा उद्योग केंद्र यांच्याद्वारे राबविण्यात येणा-या विविध योजनांचा व उद्योजकांच्या अभ्यास केला गेला आहे. व्यवसायामुळे त्यांच्या जीवनात झालेले परिवर्तन, त्यांची दिनचर्या, त्यांच्या आकांक्षा व या सर्व घटकांचा, त्यांच्या संपूर्ण जीवनावर पडलेला प्रभाव, हा या अध्ययनाचा विषय आहे. संशोधनाच्या क्षेत्रात वैज्ञानिक दृष्टीकोनातून माहिती करून घेतल्या जाते. ज्या घटनेचे अध्ययन केले जाते. त्यात आढळणारे सत्य माहित करून घेणे, याला संकलनाच्या अंतर्गत, वैज्ञानिक पध्दतीला प्रमुख

स्थान आहे. वैज्ञानिक पध्दतीत संबंधित विषयाची योग्य माहिती मिळू शकते.

जिल्हा उद्योग केंद्रामुळे बेरोजगार लोकांना त्यांचा उद्योग/व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कर्ज मिळणे सुलभ झाले आहे.
सारणी क्र. १.जिल्हा उद्योग केंद्राची कर्ज विषयक मत दर्शविणारी सारणी

अ.क्र.	लोक मान देतात	संख्या	शेकडा प्रमाण
१	पुर्णता सहमत	१०४	२६ टक्के
२	सहमत	१४८	३७ टक्के
३	अनिश्चित	८०	२० टक्के
४	असहमत	३२	०८ टक्के
५	पुर्णता असहमत	३६	९ टक्के
	एकुण	४००	१००.००

उपरोक्त सारणीवरून असे निदर्शनास येते की, एकुण ४०० उद्योजकांपैकी १४८ उद्योजक हे वरील मंताशी सहमत आहे व त्यांची टक्केवारी ३७ इतकी आहे. १०४ उद्योजक हे वरील मंताशी पुर्णता सहमत आहे व त्यांची टक्केवारी २६ इतकी आहे. ८० उद्योजक हे वरील मंताशी अनिश्चित आहे व त्यांची टक्केवारी २० इतकी आहे. परंतु ३२ उद्योजक हे वरील मंताशी असहमत आहे व त्यांची टक्केवारी ८ इतकी आहे.

सारणी क्र. २. बेरोजगार लोकांना त्यांचा उद्योग / व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कर्ज मिळणे सुलभ झाले या विधानाला उत्तरदात्यांद्वारे प्रदान करण्यात आलेले सरासरी गुण

N	Mean	SD	SE	Min	Max
400	3.6	±0.96	0.23	1	5

N :- संख्या; Mean :- मध्यमान, SD :- मानक विचलन; SE :- मानक त्रुटी; Min :- किमान; Max :- कमाल

वरील सारणी प्रमाणे बेरोजगार लोकांना त्यांचा उद्योग / व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कर्ज मिळणे सुलभ झाले या विधानाला उत्तरदात्यांद्वारे सरासरी ३.६±०.९६ गुण प्रदान करण्यात आले. याचाच अर्थ असा की, बहुतांश उत्तरदाते या विधानासंबंधी अनिश्चित नाहीत म्हणजेच ते वरील विधानाशी सहमत आहेत. सारणी क्रमांक १ व २ या सारणीतील माहिती वरून जिल्हा उद्योग केंद्रामुळे बेरोजगार लोकांना त्यांचा उद्योग / व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कर्ज मिळणे सुलभ झाले, या गृहितकृत्यांची सत्यता सिद्ध होते.

निष्कर्ष

यवतमाळविभागातील प्रमुख जिल्हा निहाय औद्योगिक परिक्षेत्राची स्थिती बघता औद्योगिक क्षेत्रा जास्त विकसित झाले आहे. खेड्याच्या तुलनेत यवतमाळशहरात रोजगारांच्या अधिक संधीजिल्हा उद्योग केन्द्रानेनिर्माण केल्या मुळे बेरोजगार उद्योगकडे आकर्षित झाले आहेत. त्यामुळे जिल्हा उद्योग केंद्रामुळे बेरोजगार लोकांना त्यांचा उद्योग/व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कर्ज मिळणे सुलभ झाले आहे. इतर जिल्हातील लघु उद्योग घटकांची तुलना केली असता यवतमाळ जिल्हयातील औद्योगिक क्षेत्रात सर्वात जास्त उद्योग सुरू आहे. तेच स्थिती मोठा उद्योगाचा बाबतीत निदर्शनात येते.

संदर्भ सूची

- डॉ. प्रदिप आगलावे - संशोधन पद्धती व शास्त्र व तंत्रे, प्रमोद मुंजे, विद्या प्रकाशन नागपूर.
- डॉ. प्रभाकर देशमुख - उद्योजकता विकास, संकल्पना आणि व्यवहार, पिंपळापुरे अँड क. पब्लीशर्स, नागपूर.
- डॉ. पी.के. कुलकर्णी - उद्योगाचे समाजशास्त्र, मंगेश प्रकाशन, नागपूर.
- महाराष्ट्र शासन-लोकराज्य २००६.
- जैन भवरलाल-आसुरलेली कोरडवाहू शेती, लोकमत ४/०२/०६
- ताकवले राम- सकाळ(सप्तरंग) शिक्षणातील प्रगती- प्रश्न व दिशा, २२/११/२००६.
- मगर शंकरराव, शिके विठ्ठलराव-जलसंपत्ती, समस्या आणि नियोजन, सकाळ (सप्तरंग) ६/१२/२००६
- महाराष्ट्र द इकोनॉमिक पॉवर हाऊस - फ्रंटलाईन-२००३, (खंड २०)
- बुरंगे एल, जी- इंडस्ट्रियल ग्रोथ अँड स्ट्रक्चर, ईपीडब्ल्यू, २७ फेब्रुवारी १९९६.
- उद्योग संचालनालय, महाराष्ट्र शासन, उद्योग साधना, महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालक, महाराष्ट्र शासन, मुंबई, १९९५
- महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, ३४ वा वार्षिक अहवाल, १९९५-९६.
- Govt. of India study of Industrial Estates, New Delhi, 1996
- Rural Enterprise and Non Farm Employment, A world Bank Paper, Jan. 1978.
- United National, Industrial Estates – Policies Plans and Progress, new York 1996
- उद्योग संचालना मार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजनेवर संक्षिप्त टिपणी, हिवाळी अधिवेशन २०००, नागपूर.